

72
K73

КОСТЬ КОТКО

ЧЕРВОНА САЙМОН

КОСТЬ КОТКО

ЧЕРВОНА
Сатира

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1961

У2
К73 ✓

Кость Котко (літературний псевдонім Миколи Петровича Любченка) написав низку фейлетонів, політичних памфлетів та гуморесок, що не втратили свого значення і на сьогодні.

У творах «Як врятувати Росію», «Держиморда гастролює» та ін. змальовано моральний розклад, здичавіння і маячні мрії білоемігрантів та українських буржуазних націоналістів.

У гуморесках та фейлетонах на побутові теми («Дивовижна пригода з гречкою», «День відповідального товариша», «Обличчям до спини») тавруються міщанство і комчванство, бюрократизм і адміністративна тяганина.

Збірка Костя Котка, безумовно, викличе інтерес у нашого читача, тим більше, що твори давно не перевидавалися.

Упорядкування та післямова
кандидата філологічних наук
І. М. Дузя

НЕ ТИХ ПРИВОДИВ

Промайнула була звістка, що Петлюра злигався з угорськими панамі та веде їх на Україну. Зрадів куркуль: оце вже буде справжня панська влада! Але пройшов місяць, другий, нема угорців. Плаче по селах куркуль. В чому річ? Ну, то слухайте.

1

У великій тузі сидів головний отаман Української народної республіки Симон Петлюра.

Не на золотому кріслі в Києві, не з гетьманською булавою. Сидів він у концентраційному таборі

під Варшавою, оточений колючим дротом, під охороною польського жовніра. Єдиною втіхою йому була українська дуля, хоч і з бляхи зроблена, та все ж золотом пофарбована.

Сидів Петлюра та журився.

— І що це воно таке, що кожного разу наб'ють мордяку та з України виженуть? Хіба в мене не як у людей? І демократична республіка, і рідна мова, і власні міністерства, і власні гроші, і марки... В чому річ?

Петлюра похнюпився.

— І вже разів кілька збирався одмовитись од отаманства, так де там! Так мене люблять на Україні, що жити без мене не можуть...

Щось пригадалось Петлюрі, і він почухав боки.

— А коли прийдеш, то женуть як собаку... Що за чудасія? Але знаю, все ж таки люблять мене... І не самі лише українці, а всі — німці і англійці. Кого не попросиш, кожний стає в допомозі, кожний іде за мною на Україну.

2

Плаче Петлюра.

Погано в таборі. Вогко, холодно, нудно. А пани сказали:

— Поки не зможеш завоювати Україну, поки не вигадася у своїй дурній макітрі, як це зробити, не пустимо.

От і сиди.

Плаче Петлюра й думає:

— До кого б удатись за допомогою? Кого б привести на Україну?

Поміркував.

— Чи не привести знову німців? Здається, вони добре жили з нашими дядьками і один одного дуже любили.

— Як ти гадаєш, пане,— звернувся він до вартового,— Польща пропустить німців на Україну?

Жовнір почухавсь.

— А чого ж ні, проше пана? Ми німців любимо. От як вони повертались з України 1918 року, добре тоді ми встигли зодягнутись. Ось бачите— це на мені все німецьке вбрання...

— Е, ні,— подумав Петлюра,— не прийдуть уже німці, добру науку мали. Не схочуть, щоби їх знову поляки обдирали.

3

— То, може, знову поляків попрохати? А ти, пане, підеш на Україну?

Вартовий злякався:

— Я? Крий боже! Чи, пся крив, замало прочуханів було? Та ваші дядьки мене всього вилами прокололи... Най їй біс, вашій Україні... І ми ж, до того, проше пана, й усі мости зруйнували, як же його йти? Най вона вам згорить...

Плаче Петлюра. Хто pomoже приборкати українське селянство? Хто знову схоче йти на Україну?

— Французів нема чого прохати. Вони вже були трохи в Одесі і потім добре скупалися в Чорному морі... Не дуже кортить їм такої розваги.

— Румунські бояри щось крутять. Міністр Туді-Сюдеску та пан Буржуану відповідають: «Любимо — не любимо — плюнемо — поцілуємо». Це, видно, від того, що сунулися одного разу румуни на Україну і там носа собі розбили та зараз і повернулися.

І раптом надумав Петлюра, чому його зо всіма, кого він приводив, раз у раз викидали з України.

— Так, так, це від того, що я не тих приводив, кого треба. Когось іншого треба...

Кого ж саме? Як довідатись?

— Слухай, пане,— звернувся Петлюра до вартового,— як будеш у місті, купи мені географію.

— Географію? А з чого вона? Як з хліба, то зараз у Варшаві хліба жодною ціною не купиш...

— Ото дурний пан! Географія, то така книжка.

Там списано, де які народи живуть. От тобі сто гривень, купи.

— Е, пане, я вже за свої гроші куплю, бо з ваших гривень тільки сміються.

6

Сидів Петлюра над географією. Розкрив мапу та й міркував:

— Оце Україна, а це Польща... Що далі? Німці. Ні, треба далі. Хто там ще? Французи? Не годиться... Що далі? О, щось блакитне! І жовтим написано!

Петлюра зрадів:

— Це вже свої! Що там написано? Ат-лан-тичний о-ке-ан... Гм! Це, значить, вода. Далі, далі, Америка. Ну, цим глитаям треба багато грошей, дурно не підуть. Що далі? Знову вода? А далі? Китай... Ну, китайці мені вже в шию накладали...

Аж сплюнув од неприємних спогадів.

— О, тут далі якась велика країна. Тут уже мені допоможуть! Що написано? Ра-дян-ська Ро-сія... Тьху! Од неї втікаєш, а вона за тобою... Ні, треба не так... Невже нема на землі народу, що схоче прийти на Україну?

Петлюра заплющив очі, покрутив пальцями й ткнув у мапу.

— Тут!

Розплющив очі: Угорщина.

— Ну, хай так. Звернуся до угорців, може, хочуть прийти...

Ось як воно було.

Оце, товариші, як почувете, що Петлюра веде когось знову на Україну, пригадайте, як він сидів у таборі та міркував, кому б запродати нашу волю й долю. Це як паршивого собаку виженуть з господи, то він тиняється по всіх дворах, і всюди його б'ють, всюди женуть.

Думаєте, хто прийме до хати паршивого паскудного собаку? Еге! Як би він там не скавчав, одна йому відповідь:

— Кийком по спині.

[1920 р.]

ОСТАННЕ ЗАСІДАННЯ

Трагічне оповідання

1. Снів більше не буде

Солодким сном спав голова високої Директорії. Звичайно, снів він золотoverхий Київ, парад на Софійській площі і прапори, прапори, прапори. Всі жовто-блакитні.

Снить Петлюра, ніби після параду їде він вулицею і бачить вивіску «Женское заведѣніе». Скипіло серце козаче:

— Чому не українською мовою? Зараз зняти й перемалювати! Такі цікаві й потрібні державні установи обов'язково мусять мати вивіски українською мовою!

І сам Петлюра своєю отаманською рукою зриває вивіску. Летить вона донизу й гуркотить, гуркотить.

Аж од того гуркотіння прокидається Симон Васильович. Не в Києві він, а у Варшаві; не на білому коні веде перед війську, а почиває на ліжку в панському готелі... Але нанизу щось дійсно гуркотить.

— Чи не червоноармійці часом? — жахається Петлюра, ховаючись під ліжком.— А що там? — стиха гукає він до осавулів.

— Та то, пане отамане, поляки нас з готелю викидають.

— Як викидають?

— Та прийшов наказ од начальника держави, щоби ми забиралися геть з Польщі...

Вилазить з-під ліжка головний отаман, і дрібні сльози краплять з очей:

— Не буде більше снів.

А так солодко снилося й марилося!

2. Пожовкли квіти

— Яке ви маєте право тут бешкетувати? — кричить Петлюра на польських жовнірів, що викидають його речі на вулицю.

— Ну, ти побазікай, пся крев! Обридло вже з тобою панькатися... Ач, який гладкий зробився на польських хлібах! Мов поросся краківське...

— Та як ви смієте? Я зараз ноту напишу до уряду вашого...

— Еге, бачили таких. Можеш навіть цілу оперу писати... Ми на музиці розуміємось. Думаєш, дурно пан Падеревський у нас за президента був? Ну, забирайся!

— Та я за цю нахабність...

— Ну, досить! Забирай свої наївні речі та викидайся...

3. Куди підеш? Кому скажеш?

Побіг Петлюра до уряду. Не пускають...

— Не звелено.

— Та я ж — голова Української народної республіки. Не впізнали?

— Еге, тому ж і не звелено, що голова.

— Як так?

— Та, кажуть, доволі вже через того гаспидського Петлюру, так і кажуть: гаспидського, неприємностей од більшовиків було... Остогидло, кажуть... Най він собі забирається з Польщі куди хоче, щоби лиш очі його не бачили.

Що робити? Куди бігти? Нема кутка, ані притулку...

— А де ж мої всі міністри й члени ради республіки? — питає в швейцара.

— Це ті голодранці, що тут цілий час обіди випрошують? Та їх сьогодні теж не впустили, то вони всі на станцію почимчикували...

Поперся Петлюра й собі на станцію.

4. У вагоні Директорія, під вагоном територія

По двох теплушках розташувалася вся Директорія, рада республіки, рада «народних» міністрів, сенат, синод і всі урядовці.

— А де ж наші гарні вагони-салони? — спитав здивовано Петлюра.

— Та пани повідбирали. Попили, кажуть, та поїли ви в борг, тепер можете в теплушках їздити...

І хоча злодійкувато бігають очі в урядовця і напевне він спекульнув тими салонами, та мовчить Петлюра: хіба можуть брехати вірні сини неньки України?

— А чого тут так брудно? — крутить він носом. — Хіба тут стайня була, чи що?

— Та то наші старшини ночували... Вибачте, Симоне Васильовичу: воно хоч і багно, але своє, рідне, не панське!

— Ні, не вмерла Україна! Живі ще наші патріоти! — радіє Петлюра.

Покликав Петлюра всіх на засідання.

— Панове! дозвольте мені тут, на цьому клаптику української території...

— А де ж ви її бачите, ту українську територію тут, у Варшаві? — здивувався хтось.

— А як же? Коли вагони українські, то й територія під ними теж українська... Значить, відкриваю засідання ради... Але де ж її члени?

Секретар почав докладати:

— Левицький вступив на службу до панів — кур'єром у міністерстві. Саліковський машину в друкарні крутить, бо робітники відмовилися друкувати «Українську трибуну». Огієнко нап'яв стихаря та казання в церкві промовляє, може, трохи грошей збере. Ніковський пішов до буфету обіда випрохувати... А решта — хто панам речі з вагонів переносить, хто просто по чужих кишнях заглядає..

— Так що нікого й нема? Ну, то треба видати закона про малу раду республіки з кворумом в три особи. Є? Зараз... Є...

5. Геній ніколи не вмирає

— Панове! При законному кворумі відкриваю засідання.

— Панове! Нас скрізь женуть. Згряя більшовицьких насильників аж у Варшаві робить свою чорну інтригу. Пани поробилися більшовиками й викидають нас зі свого терену...

— Нас ніхто не визнає. Більшовики вигадали, що державу складають три елементи: влада, територія і народ. Дійсно, в нас нема ні одного, ні другого, ані третього...

— Я вам кажу: для того щоби було право на

державність та на керування державою, досить мати власні гроші та державну печатку...

Залунало по вагоні: .

— Слава! Слава!

6. Не будуть маяти прапори

— Але останнім є це наше засідання. Нас все ж таки не визнають. Гей ви, орли України! Не літатимете ви гордо над рідними ланами... Не будуть маяти в Києві жовто-блакитні прапори... Розлетимось ми по всіх усядах, заховаємось по панських смітниках, але свята ідея відродження...

Петлюра з натхнення аж заривав. Зайшлися сльозами отамани:

— Батьку! куди ж нам дітися? Що робити?

— Ідіть, діти, куди хочете. В Марокко, в Бразилію, на північний бігун, на Марс...

Хтось несміливо запитав:

— А на Україну?

Сумно захитав головою отаман:

— Е, на Україну не можна. Я от написав до бандитських отаманів, котрі ще не поздавалися більшовикам, може, вони вас приймуть у банди до себе... Відповіді ще нема...

— Вже є! — закричав секретар і подав Петлюрі листа від бандитів.

Тремтячими руками розкрив його Петлюра.

7. Вони пишуть

«Ти йолоп німецький, проклятого Скоропадського брат і товариш самого Пілсудського секретар. Який ти в біса отаман? Пани викидають, а твої міністри пожирають.

Твого війська ми в банди не прийемо, здобичі не дамо, землю і водою битимемося з тобою.

Ти варшавська баба, бердичівський спекулянт, панський самопер, подолянський злодіюга, кам'янецький кат, директоріанський грошодер, дніпровський підпалювач... Не годен еси нас, чесних бандитів, під собою мати... Забирайся геть, щоби...»

Та не довелося Петлюрі скінчити читання. Вдарило три дзвінки, хукнув паровоз — і весь поїзд з Директорією й територією кудись поїхав...

8. Прощай, Петлюро!

Куди ж він поїхав? Чи в Угорщину, чи в Югославію, чи в Марокко?

Хто його знає! Одне тільки відоме: не на Україну!

І загинув слід Петлюри... Єдиним пам'ятником його слави залишилася велика купа гною на варшавському вокзалі. Вірні петлюрівці оточили її

521983

парканом, встромили жовто-блакитного прапора й написали:

«Хоч смітник, аби свій!

Подорожній, зупинись: це наробив Петлюра».

[1920 р.]

ЯК ВРЯТУВАТИ РОСІЮ

Раніш це було досить просто.

Людина, що збиралася врятувати Росію, приходила до кабінету високої особи — Столипіна чи Победоносцева — та, дочекавшись своєї черги, казала:

— Ваше високопревосходительство Петре Аркадійовичу (чи там Костянтині Петровичу)! Так що знаю секрет!

— Якого секрету? — надійно хвилювалась особа.

— Як Росію врятувати...

— Та невже? Голубчику ви мій! То кажіть же швидше!

Рятувальць оглядався на двері, перехилявся через стіл і таємниче шепотів:

— Ніяк не можливо-с. Підслухають.

Коли при цьому до особи ясно доходив горілчаний перегар, особа видавала рятувателєві полтину

на чай з секретного фонду та, зморщившись, казала кур'єрові.

— Іване, проводи.

Коли ж од рятувателя тхнуло коньяком та одєколоном, видача з секретного фонду була більшою, а з рятувателем заводилися постійні зносини.

Пізніш, коли не стало Столипіна, справа зробилась простішою: треба було надіслати свою коханку до преподобного старця Григорія з заявою:

— Хочу очиститись.

Після очищення в лазні коханка рятувателя могла прохати для нього відповідну посаду, на якій він би мав змогу робити велику справу врятування Росії.

Тепер не ті, старі, добрі часи. Ой, погано тепер жити бідним рятувателям!..

Перше, що до високої особи не звернешся зараз, бо й осіб жодних нема, а як і залежавсь який безробітний сановник на німецькому курорті, то йому секрет не кажи: з руками одірве, сам використає, а тобі дулю під ніс замість подяки. От і виходить, що треба до якоїсь закордонної особи звертатись.

Друге, по теперішніх часах, замало одного тільки щирого бажання врятувати Росію і знання се-

крету до цього... Тепер, щоби Росію врятувати, треба мати:

- 1) територію,
- 2) військо і
- 3) фінанси.

Перші дві частини не остільки вже є важливими, бо територію можна замінити номером у паризькому отелі (навіть не першого розряду; краще, коли він зветься «Росія» і міститься на Севастопольському бульварі), а через брак власного війська можна його позичити на годинку в якої другої держави — Польщі чи Румунії. Взагалі й територія, й військо — справи другорядні.

Головне — фінанси.

І фінанси не малі, бо зараз полтиною на чай не обійдешся. Кожний рятувальник має за собою ще кількох підрядувателів і рятунів, так що в свою чергу мусить давати на чай.

Справа їхня мільйонами...

Шукаючи мільйонів, рятувальник бігає по французьких міністрах, підготувавши собі заздалегідь ґрунт у пресі.

Але пройти до такого Мільєрана чи Клемансо не дуже вже проста річ, не те, що до небіжчика Победоносцева. Там можна було на чай швейцарові пообіцяти, або нахабно вдертись. Ну, дадуть раз по потилиці — та й усе.

З Мільєраном гірш. По потилиці освічені французи не дають, а тягнуть до префектури, де вже пропонують змінити територію: номер на камеру.

Нахабність не допомагає. Треба чемністю. З тиждень доводиться походити до консьєржа міністерського палацу, погратися з його дітьми, піти з його жінкою до оперети, а тільки тоді можна мріяти про аудієнцію.

Ох, важкий шлях рятувателя.

Дійшовши до Мільєрана, рятуватель тихо починає:

— Пане президент. Велика французька нація завжди була прихильною до нещастя великої російської нації.

— Конкретніш.

— Мені відомий секрет, як...

— ...врятувати Росію?.. Почекайте.

На нетерплячий дзвінок міністра входить секретар.

— Делякруа! Скільки в вас зареєстровано вже рятувателів Росії?

— По вчорашній день було 237, та сьогодні іще три приходило, значить — 240.

— Запишіть 241-го. Як ваше прізвище?

— Колчиков.

Мільєран дививсь по записній книжці.

— Со!... Со... Але почекайте, Колчак уже в нас

був. Ви ж одержали чотири мільярди? Скільки раз я вам казав, панове, що, поки не буде подано авансового рахунку з документами, нового кредиту не відкриємо!

— Та це Колчак, а я Колчиков. За царського ладу в охоранці служив.

— А, вибачте! Скільки ж вам?

— Та поки що — мільйонів зі сто.

— Територію й військо маєте?

Рятувальць починав хоробро й натхненно брехати:

— Аякже!

— Де?

— У Саратовській губернії десять тисяч десятин. І військо є. Якже! Хіба нам вперше? Ми порядок знаємо! Військо є.

— І багато?

— П'ять... десять... тисяч...

— Багнетів чи шабель?

Рятувальць ніяковів, але не червонів.

— Ні, поки тільки людей. А зброї сподіваємось здобути від великої французької нації, котра завжди була прихильною до страждань вели...

— ...кої російської нації... Ну, звичайно. А де саме ваше військо?

— Поки ще не зібралось. Але незабаром маємо скупчити його в тому місці, що його зазначить нам ласка великої французької нації, котра...

— ...за-авжди бу-ула-а прихильною...— зітхав міністр.— Так, так. Так.

Мільеран чи Клемансо починав міркувати:

— Територія в Саратовській, війська, очевидно, нема... Так, так. В Саратовській. Десант, значить, на Каспійському морі... Ні, громадянине, не підходить. Делякруа, проводить.

— Але ж, прошу вас, пане... Я ж знаю секрет, як врятувати Росію! Ми ж візьмемо на себе всі борги царського уряду!

— Бачили вже таких! Не затримуйте громадянина, Делякруа. Він поспішається, проводить.

І тут уже не допоможе ні коньяковий дух, ні пахощі. І не пручайся: швидко попросять змінити територію.

Важка, невдячна робота оте рятування Росії! Ні тобі пошани, ні грошей. Скрізь женуть.

У Чехословакію в'їзд російським емігрантам заборонено.

У Німеччині для них прийшло кріпацтво, бо не дозволяють переїздити з одного міста до другого.

У Парижі на багатьох подвір'ях написи: «Музикам, старцям і емігрантам не входити».

Важко бідному емігрантові. Чи поодинці, чи гуртом — на різних з'їздах, нарадах — всі знають секрет, як врятувати Росію, але нічого з того секрету не виходить. Не рятується Росія — та й годі!

І не домисляться бідні рятувателі, що це не через те, що секрет поганий, а тому, що Росія вже сама себе врятувала.

Отож усім рятувателям, з секретом і без оногo, залишається: лягти та вмерти.

Цим найкраще врятують Росію.

[1921 р.]

ДЕРЖИМОРДА ГАСТРОЛЮЄ

«...Врангелівських офіцерів приймають до англійської поліції на посади городових...»

На Піккаділі, поблизу Ріджент-стріт, екіпаж високородного сера Джозефа Буля, члена палати лордів, перекинувся. Вельмиповажаний лорд виліз з-під екіпажа й невдоволено зморщився: правий кінь, очевидно, зламав собі ногу. Доводилось спізнюватись до прийому в Ллойд Джорджа, де будуть говорити на найцікавішу тему: про російські концесії.

Лорд Буль безпомічно озирнувся: жодного кеба, жодного таксомотора... Невже ж йому, нащадкові самого Джона Буля, доведеться прибути до першого міністра пішки?

На розі Ріджент-стріт стовбурчив полісмен. Сер Джозеф ласкаво кивнув йому, закликаючи підійти та розшукати для його візника.

Англійці дуже люблять своїх городових — «боб-

бі», як вони їх звать. Боббі — символ англійського ладу, законності, трохи не втілена Хартія вільностей на кожному перехресті. І полісмени за цю любов платять відданістю кожному пристойно одягненому громадянину, а тим більш — лордові.

І через це, коли полісмен ані хитнувсь, високошановний член парламенту кивнув йому більш грізно. Наслідки були ті ж самі. Полісмен мовчки стояв на своєму місці, тримаючи в правій руці традиційний білий кийок і глядячи пильно на лорда Буля.

Роздратований лорд підбіг до полісмена.

— Ви, певно, засліпі, полісмен,— загукав він,— я кілька разів кличу вас, а ви не волите підійти.

— Хіба чимало всякої шмати на вулиці? — брутально відрізав полісмен і в доповнення штовхнув ногою якогось жебрака так, що той упав у канаву.

«Полісмен як полісмен,— подумав сер Джозеф.— І дідів б'є, все як слід. У чому ж річ?»

— Послухайте,— почав він більш приємним тоном.— Ви, очевидно, не знаєте, хто я. Я — лорд Джозеф Буль, член парламенту...

— А ти мені таких слів не виражай! Я тобі покажу парламенти! Бач, сициліст!

Високородний лорд розгубивсь.

«Та це божевільний! — вирішив він. — Мене, котрий з діда й прадіда був торі, звати соціалістом? Що робити, що робити?»

Він спробував ще раз переконати полісмена.

— Я розумію вашу дратівливість, боббі,— сказав він.— Ви просто хочете чесно виконувати ваші обов'язки. Але... адже ж я — лорд Буль, нащадок славнозвісного Джона Буля, член англійського парламенту.

Полісмен непристойно голосно зареготавсь.

— Ну, то що з того? А я — нащадок славнозвісного Держиморди, штабс-капітан славетної російської армії!.. Забирайся, кажуть тобі руським язиком, не проїдайсь!..

Російський полісмен! Для сера Джозефа все зробилося зрозумілим.

Він пригадав, що тільки на минулому тижні він гаряче обстоював у палаті лордів прийняти врангелівських офіцерів до англійської поліції на посади городових. Чимало депутатів заперечували цьому, доводячи, що офіцери Врангеля — цілковиті бандити, що вони брутальні, п'яні, ледачі, що вони братимуть хабарі й перепродаватимуть крадене, але точка погляду лорда Буля перемогла.

«— Тільки подумайте,— зі слізьми на очах говорив він,— адже ці нещасні вмирають з голоду, адже відповідальність за муки всієї маси емігрантів лежить на нас, що підтримували Врангеля!.. А що вони брутальні, то нашому робітникові не завадить мати більш енергійне начальство, ніж боббі. Що ж до їхньої працездатності, то про це великих сумнівів бути не може: били російського робітника, зможуть бити й робітника англійського...»

І, пригадавши це все, сер Джозеф ще більш розгубивсь.

Візник його і лакей, скінчивши допомагати коняці і буди здивовані гарячою розмовою свого пана з полісменом, почали підходити ближче. Помітивши їх, полісмен загукав:

— Куди преш? Осади на плітувар! Прозійдись! В числі більше одної людини не скопляйся! Прозійдись, бо в два щоти морду ррозіб'ю!

І не встигли всі опам'ятатись, як — раз! два! три! — кийок полісмена поклав на бруку лорда разом зо слугами.

Чи варт додавати, що того ж вечора палатою лордів було прийнято білля про заборону перебування на терені Британії біженцям з Криму?

[1921 р.]

ПРЕЗИДЕНТ І КІНСЬКА НІЗДРЯ

1. Про людину, яка думає, що вона потрібна

Прийом починається о 8-й годині ранку.

Кожний громадянин має право звернутися до президента з проханням або скаргою. Це ще не так страшно. Скаржитись взагалі нема звичаю. Палиця на два кінці — скарга. Але, за конституцією країни, кожний громадянин має право ввійти до палацу президента в призначені години та стиснути йому руку.

— Гальо, президенте! Як ся маєте? (Тискання руки).

— Дякую, громадянине! (Тискання руки).

Під кінець прийому спеціальний урядовець внутрішнього департаменту за допомогою відповідного струменту (патентовано) підтримує руку президента під лікоть — і президентові лишається стискати

й розтуляти пальці. Техніка цієї геніальної країни швидко досягне й того, що відповідний прибор (патентовано) буде сам стискати і розтуляти пальці правої руки президента.

Достатнім імпульсом до винаходу такої машини є й зростання релігійності в країні; в дні постів театри закриваються — і всі громадяни, що прагнуть приступних розваг, йдуть до палацу президента. Конституція — на їхньому боці. Візит до президента коштує тільки 10 центів — на чай швейцарові.

Після прийому — резолюції на проханнях і скаргах. Вони прості: «До відповідного департаменту. Прошу розглянути». Так і пишеться: «До відповідного»... 500 резолюцій на день, 500 підписів... Конституція країни вимагає, щоб резолюції накладав президент власноручно. Президент — перший слуга конституції. Так сказано в ній же.

На щастя, президент привчився писати лівою рукою — і права поки що відпочиває. Але її чекає ще чимало праці — і за годину, на засіданні правління Спілки духовної взаємодопомоги фермерів, і ще за годину — на вернісажі Асоціації художників при правлінні республіканської партії. Дві промови, п'ять відповідей на привітання. Кожний співучасник зібрання вважає за свій обов'язок стиснути руку президента, руку, що керує країною, де 105 мільйонів населення і де непомірно зростає індустрія.

Великосильний «Ройль-Рольс» спиняється на чверть години перед палацом президента, господар країни нашвидку обідає. Після обіду поштовий візит сталевого короля і дві-три поради. Президент прислухається до голосу некоронованих королів, президент охоче слухається його. Адже поради висловлено в такій побожній формі, адже вони такі розумні.

Пізніш — засідання центральної комісії помилювань. В руках президента — життя і смерть злочинця. Сьогодні президент незадоволений. В гумористичному журналі шарж на його й підпис: «Вчора, під час полювання, президент застрелив двох зайців, а третього помилював».

— Ім не подобаються помилювання? Добре.

І ліва рука твердо виписує: «Відмовити. Відмовити. Відмовити».

— Ось у цій справі, коли зволите пам'ятати, до нас... до вас заїздив містер...

Ім'я особи, що володіє контрольними пакунками 77% нафтової промисловості. Президент насторожується:

— Ага, пригадую. Значить, злочинець покався?

І над закресленим «відмовити» ліва рука твердо виписує: «Помилювати».

Ще дві-три промови, п'ять-шість відповідей на привітання — і трудовий день скінчено.

Хрипить стомлений і запорошений «Ройль-Рольс».

Хрипить стомлений і запорошений президент. Але скільки спокою на його обличчі!

— Подумати тільки, Девіс,— говорить він до секретаря,— ще є країни, що обходяться без президента. Як вони живуть, бідолахи? Більшовики, наприклад?

Світає. Напівроздягнений черговий секретар заглядає до опочивальні.

Президент сидить на стільці в повному парадному уборі.

— Містер президент! Чому ви не лягаєте? Вже пізно.

— Ех, молоді! — добродушно посміхається президент.— Це ви можете спати. А мені хіба можна? Я мушу керувати державою...

Але коли сон стулить стомлені очі на стомленому обличчі,— президент спить спокійно. Чесна праця й самозадоволення — найкраща гарантія тихомирного сну.

Завтра — новий трудовий день, тяжкий день самовідданої людини. Якби він помер — завмерло б все життя стомільйонної країни!

2. Злочин Арчібальда Чапмена

Провина Арчібальда Чапмена полягала зовсім не в тому, що він зробив грабунок зі зломом. Арчібальда Чапмена знають далеко поза межами країни

за кваліфікованого взломника, за спеціаліста на чищення кас з патентованими запорами.

На 47-му році свого життя й майже 30-му діяльності, коли покладений на чуже ім'я капітал уже перестрибнув число мільйонів, що определяє собою в країні чесну людину, Арчібальд Чапмен, або Кінська Ніздря, зробив нечувану помилку. Грабування палаців на П'ятому авеню, розвантаження цілої низки банкірських контор, навіть посягання на державний банк — все сходило Кінській Ніздрі. Але Арчібальд Чапмен насмівся накласти руку на капітали всевладної «Ікс і Ікс К^о».

Свою помилку Кінська Ніздря підкреслив: він підписав свою працю.

Коли банкір знаходив замість дверей солідного сталевого сейфа якусь безформну дірку, а замість золотої готівки — витравлені на сейфі дві літери «А. Ч.», — він знав, що тут працював Кінська Ніздря. І в такому випадку звертатись до поліції було б безглуздом розкиданням часу й грошей. Всій країні відомо, що Арчібальд Чапмен — невловимий.

Але «Ікс і Ікс К^о» була іншої гадки. Візитова картка Кінської Ніздрі, витравлена на трьох сейфах компанії, довела, що компанія не так уже всевладна. Неморальна людина, злодій, карний злочинець з 30-річним стажем, грабіжник, записаний в реєстраційні списки поліції більшості цивілізованих країн, наважився повстати проти «Ікс і Ікс К^о», а значить,

проти законності, прав демократії, інтересів всієї держави.

До того ж, внаслідок розхитаного грабунком довір'я, акції компанії впали на чотири пункти.

Потоптані інтереси вимагали помсти. Сам президент негайно підписав категоричну директиву директорові поліції. Закон почав діяти — і за тиждень незловимий Чапмен з'явився перед судом.

3. Події розгортаються

— 20 років каторжних робіт,— сказав суддя.

Ніхто не ахнув. Компанія була досить всевладна, щоб закон став на захист її прав зі всією суворістю.

Можливо, що до суворої кари спричинився один інцидент. Він боляче ущипив самолюбство судді.

Коли судове слідство наближалось до кінця, підсудний попросив перерви.

— За 10 хвилин,— сказав він,— буде 8-а година. Ви бачите, суддя, що я у візитці. За останніх років мені жодного разу не доводилося бути в суспільстві після 8-ї години вечора не в вечірньому туалеті. Я прошу дати мені змогу перебратися.

Публіка зааплодувала, а суддя почервонів. У цій демократичній країні надзвичайно схиляються перед усім аристократичним. Суддя був без піджака й у підтяжках. Оплески публіки боляче вдарили по його самолюбству.

Під час перерви в публіці билися об заклад: чи прийде Чапмен в смокінгу, чи в сюртуці? Кінська Ніздря розбив надії обох сторін: на момент винесення присуду він був у чудовому фракці з чорним, ледве помітним галстуком-мушкою.

Присуд розсердив Чапмена. Він побачив у цьому порушення закону — його злочин міг розцінюватись лише трирічним тюремним ув'язненням, не більш. Міркування про моральний ущерб, якого зазнала компанія, законом не передбачено.

І тому, коли, іронічно посміхаючись, полісмен нап'яв на засудженого наручники і підштовхнув його в спину, щоб вести в каторжну тюрму, звичайний спокій на хвилину зрадив Арчібальда Чапмена. Він з ненавистю зиркнув на полісмена.

Цього представника поліції знав Кінська Ніздря. Оце ж він щомісяця, що першого числа, справно з'являвся на квартиру Арчібальда Чапмена, одержував для дирекції поліції зазначену суму і, поштиво козирнувши, зникав. Тепер цей грубіян знущується з людини, що годувала велику частину голівки столичної поліції.

— Що, джентльмене, і фрак не допоміг? Запакували разом із фракком!

Арчібальд Чапмен мовчки підніс скуті руки й вдарив полісмена по голові. Потім довго, мовчки й уперто бив його важкими наручниками, так само методично, як за допомогою свого удосконаленого

шурупа свердлив сейф. Бив аж доти, поки полісмен не звалився бездиханним трупом.

Арчібальд Чапмен не пробував утікати. Здерев'янівши, він дивився на діло рук своїх. Другу помилку зробив він: убив людину. Він, що за 30 років не пролляв краплини крові, хоча б із власної пучки.

— Смертна кара! — твердо сказав суд через певне, точно встановлене законом число годин.

4. Кінська Ніздря захищає потоптаний закон

А ще через деяке число годин нечувана звістка стрясла всією країною.

— Арчібальд Чапмен, він же Кінська Ніздря, не бажає каратися!

Завдяки моторному репортерові з газети одного тресту, що конкурує з «Ікс і Ікс К⁰», ми маємо змогу відновити для історії сувору логіку міркувань Кінської Ніздри:

— Мене закликають на електричний стілець! Чудово,— сказав Кінська Ніздря репортерові,— закон треба виконати. Але той самий закон зобов'язує мене попередньо відсидіти двадцять років за пограбування скарбниці «Ікс і Ікс К⁰». Через двадцять років я охоче сяду на електричний стілець. Але закон треба виконати — я мушу відсидіти на каторзі. Жахливого порушення я не дозволю.

*

Тут автор змушений трохи змінити темп оповідання. Події пішли значно гарячковіш.

Застукали друкарські машинки репортерів, зацокали ліноти́пи, загуркоті́ли ротаці́ї. Протягом кількох днів ім'я Арчібальда Чапмена не сходило зі шпальт газет. Вміщувано його портрети у всіх виглядах, а коли не вистачило портретів,— фотографії його «роботи», в'язниці, де його тримають, тітки у других, забитого полісмена.

Думки в газетах поділилися. Преса компанії вимагала негайної кари на електричному стільці. Патріотична преса, посилаючись на закон, робила Кінську Ніздрю захисником прав демократії. Юристи роз'яснювали, що, за конституцією, найвищий ступінь кари не може поглинути найменшого, бо присуди винесено за злочини різного кшталту. Крім того, другий злочин зроблено після того, як Чапмен почав відбувати кару за перший, і відбування кари не може бути перервано.

Трести-конкуренти, скориставшись світляною рекламою, вміщували над будинком «Ікс і Ікс К⁰» карикатури на все небо. Було змальовано, як судді навколішках благають Кінську Ніздрю сісти на електричний стілець. А Чапмен із непохитним обличчям відповідає: «Тільки через 20 р.».

Ку-клукс-клан обрав Арчібальда Чапмена на свого почесного голову, визнавши його за поборника прав демократії й законності. Уже підходив край першому з мільйонів Чапмена, який його адво-

кат вмілою рукою розподіляв серед трестів, газет і юристів. Боротьба розгорталась по всьому фронту.

5. Права президента

«Ікс і Ікс К⁰» вирішила бити Кінську Ніздрю його власною зброєю.

Законність? Право? «Ікс і Ікс К⁰» вирішила поставити обличчям до обличчя Кінську Ніздрю і того, хто втілює в собі право й законність...

— Містер президенте,— сказав секретар центральної комісії помилювань,— на черзі справа Арчібальда Чапмена.

— Ах, злочинець уже покаювся? — звиклим тоном сказав президент і накреслив: «Помилувати».

На ранок газети сповіщали:

«Президент республіки, згідно з наданим йому від конституції правом, помилував Арчібальда Чапмена, звільнивши його від відбування 20-річної каторги. Навіть такий задубілий злочинець, як Кінська Ніздря, амністований».

А ввечері нова сенсація вдарила по нервах країни.

Кінська Ніздря вступив у боротьбу з президентом.

Кінська Ніздря не визнав його права на винесення амністії.

Дирекція тюрми заявила Арчібальду Чапмену:

— Президент звільнив вас од відбування каторги, скасувавши перший присуд. Другий присуд лишається в силі. Значить, вас цими днями покарають. Готуйтеся до електричного стільця.

— Значить, мене покарають на електричному стільці через двадцять років,— спокійно відказав Арчібальд Чапмен.

А репортерам він сказав слова, що зворушили всю стомільйонову країну:

— За конституцією, помилування дається тільки в разі прохання злочинця. Я не просив про помилування. Раніш суд порушив закона, намагаючись мене скатувати, тепер порушує закона сам президент, бо він не має права мене амністувати. Я буду боротися з цим новим жахливим порушенням конституції.

Стомільйоновою луною рознеслася ця нахабна заява:

— Президент не має права!

27193 дряпачі неба здригнулися 45 поверхами кожний. З 41-го поверху великого будинку великої газети ці нахабні слова, пронісшися по ліфтах, підземках, дротах, рейках експресів, хвилях радіо,— наповнили собою всю країну. Кожний фермер, рантьє, робітник читали потрясливу заяву про те, що «в президента нема права!».

6. Він думає! — і хай живе демократія

Вночі, коли гуркіт мільйонного міста стихає на 73% (точний підрахунок вже давно зроблено видатними статистиками) і президент повертається до своєї резиденції, стомлені секретарі лягають спати або розбігаються по нічних шиночках.

Він, велика людина, підпора країни, пильнує.

М'яка постіль не вабить. Треба керувати державою. Він думає. Замовкніть, телефони, не стукайте, телеграфні апарати. Він думає.

Думає про гірку людську невдячність, про своє порушене право. Думає про конституцію; він її так свято пильнував, а вона тепер є знаряддям проти нього...

Завтра — тяжкий робочий день. Прийоми, тискання руки, промови, резолюції. Завтра — газети, юристи, парі: чи має президент право, чи ні.

І та зрозуміла принадлива думка:

— А може... а може — відмовитися від боротьби, піти в демісію?

Але це тільки на коротку хвилинку. Через момент президентові робиться соромно за свою слабодухість:

— Піти? А хто ж буде приймати, тискати руки й писати резолюції: «До відповідної установи»... Де знайдеться ще така самовіддана людина?

І людина, яка думає, що вона потрібна, з полегшенням присуває до себе подушку.

Завтра, якщо буде потреба, Арчібальда Чапмена скарають. Завтра, якщо буде потреба, змінять конституцію, карний кодекс, тюремний статут. Демократія муєть перемогти, а хто ж втілення демократії, як не президент?

Велика людина спить спокійно.

[1925 р.]

ТРАГЕДІЯ І ФАРС

1

Україна палала загровою повстань. Вогняний вітер гасав на Правобережжі, nereкидався через Дніпро і повертав назад, лижучи червоними язиками села і містечка. Пожежу намагалися тушити, подекуди успішно, але з-під гарячого попелу раз у раз видиралися вогняні язики — пожежа ширилася далі. Кінчався кривавий 1918 рік.

Був він надзвичайно строкатим роком, якимсь божевільним танком імперіалістів, авантюриків і гнобителів різних калібрів. Збройна боротьба — і повсталого пролетаріату проти них, і в самому таборі контрреволюції — не вгавала протягом усього року. Од січня київських арсенальців і одеських залізничників аж по грудень радянських повстанців Слобожанщини, протягом довгих 365 днів героїчні

вдари борців за світовий Жовтень трошили небезпеку буржуазної реставрації; падаючи під її багнетами, герої знову вставали і знову били без упину.

Робітник виробляв набої, але ті набої потрапляли в його власні груди. А солдат Людендорфа приносив з собою чудо техніки — карабін-кулемет, і всю стрічку з нього випалювалося в його власну голову і в спину білого офіцера. Змішалися карти, фронт перестав бути лінією, зробившись сузір'ям крапок — і кривавий рік калейдоскопом влад і урядів дивував самого себе. Незмінними лишалися тільки незламна воля до перемоги диктатури пролетаріату в одних та безмежна лють і намагання повернути те, що оближно називалося «своїм», — у інших. Рафінований мозок одвічних владарів спіткнувся з геніальним мозком Леніна — і ясно було, кому припаде перемога. Сили контрреволюції, вихекавшись до кінця, розбивалися об моноліт пролетарського завзяття і, як мухи, що зросли на гною, вмираючи, жалили кусючіш. Надходив кінець кривавому 1918 р.

2

Царедворці схильні до олімпійської спокійливості. Генерал-ад'ютант Скоропадський у минулому був царедворцем. Щоправда, одного разу він порушив олімпійські закони, затопивши в морду яко-

мусь великому князеві. Рятуючи генерала, лікарі проголосили його за божевільного, а цар негайно відправив хворого на фронт проливати кров за батьківщину, доручивши йому командувати бригадою 1-ї кавалерійської дивізії.

З олімпійською спокійливістю дивився Скоропадський на свої володіння з вікна дому № 40 по Інститутській вулиці. З цього вікна було видно Дніпро, а коли користуватися біноклем, можна було побачити й Чернігівські ліси. Далі цих лісів влада «гетьмана всея України» не ширилася. Були там старости повітові й губерніяльні, була державна варта, були загони Вільгельмового війська, але влади гетьманової не було. Влада належала тим, хто викопував зі схову рушниці імперіалістичної війни і мазав салом розібраного кулемета. Гетьманова влада салом мазала бутерброди німецькому солдатові і власні п'яти. Сьогодні в Бобрику, завтра в Ставищі підносився прапор повстання, і одчайдушно метушилися німецькі лейтенанти і поміщицькі синки — офіцери.

Скоропадському було все ясно: німецький імперіалізм непереможний, німецький багнет протикає селянські груди, як єврейську подушку, і не тупиться. Проткнути одного по одному всіх селян-повстанців — і повстань більше не буде. Справа лише в часі.

Значно більш турбот було в гетьмана з власним урядом. Ах, навіщо ці уряди? Який злий геній

підказав генералові царської служби, що шлях до відновлення монархії пролягає через український шовінізм і стародавні традиції якихось запорожців? Навіщо похабний тризуб з хрестом нагорі? Простіш одразу поновити в правах двоголового орла з таким самим хрестом над коронами!

8 мільйонів карбованців, одержані від «Протофісу», і 300 тисяч солдатів від кайзера наказували забути імператорський шифр на генеральських погонах і пам'ятати лише про свого невдачу-прапрапрадіда, придуркуватого гетьмана Івана Скоропадського.

Скоропадський, як анекдотичний німець у пляшці, ліз в українство; читав каліченою українською мовою свої промови, увів до українського лексикону новотвір «позаяк» і найняв до свого сина учителя української. Був цим учителем російський офіцер, пройдисвіт 96-ї проби, якому фантазії шахрая вистачило лише настільки, щоб 1920 року в Відні обікрасти банкіра на мільйон крон й сісти в тюрму. Це не з тих авантюристів, що підпалюють рейхстаг або фабрикують листи «Камэнтъерну». 1918 року він вчив гетьмана Скоропадського, як писати ї та е.

Державний батько не навчився цієї премудрості аж до кінця свого правління. Щоправда, часу було замало: лише сім з половиною місяців. Але не Скоропадський винний у цьому: за повстанців-більшовиків хіба йому відповідати?

А почалися ті сім з половиною місяців так просто і, здавалося б, безболісно.

У кінці квітня 1918 р. німецький майор граф Альвенслебен, проходячи повз будинок Педагогічного музею в Києві, зайшов на хвилинку в зал засідань. Там котру вже добу засідав парламент «вільної, незалежної й самостійної України». Спинившись серед залу, не здіймаючи кашкета й рукавичок, граф Альвенслебен недбало махнув рукою і сказав просто, але виразно:

— Рухі вверх.

Українська Центральна рада російської мови, звичайно, не зрозуміла. На засіданнях змушували говорити виключно українською. Але калічену мову німецького майора рада зрозуміла негайно. Всі руки вільних парламентарів піднеслися вгору.

За графом Альвенслебеном, підкреслюючи простоту й виразність його жеста, стояла купка німецьких солдатів — щоправда, незначна.

Так від одного жеста й двох слів припинила своє існування «вільна» Україна Грушевського й Винниченка. Так просто скінчилася доба українського ренесансу з палкими промовами, обіймами, квітами, посиленням на «Триста років гнітили нас», заявами про безбуржуазність нації й наївною спробою вирити прірву між українськими й російськими пролетарями. Проте все за доби ренесансу було

власне: уряд власний мали, гроші друкували, власні поштові марки, власний парламент — аж до власної війни з РСФРР.

Маленький фарс, розіграний в залі Педагогічного музею трупом в складі графа Альвенслебена, професора Грушевського й письменника Винниченка, поклав початок великій трагедії, що коном для неї була вся Україна і що ввійшла в історію з назвою «гетьманщина».

Того ж вечора німецьке військо оточило ще один будинок у Києві, в Липках. Але то була не каральна експедиція, а скорше почесна варта: німецьке військо охороняло будинок генерал-губернатора, де тимчасово оселився генерал російської служби Скоропадський.

У цьому будинкові аж до пізньої ночі 28 квітня складалося маніфест майбутньої найвищої влади до всіх вірнопідданих українців. Історична процедура полягала в тому, що німецький майор Гаазе читав написаний німецькою мовою маніфест, а розжалуваний за брудні вчинки російський камергер Палтов перекладав його на російську. Між ними сидів майбутній правитель «всея України» Скоропадський і мовчазним хитанням голови схвалював текст.

Граф Альвенслебен сидів у фотелі в глибині кімнати, покурюючи сигару та одпочиваючи після історичного жеста.

Маніфест прочитано, переклад схвалено — і з сусідньої кімнати запрошено членів майбутнього

уряду. Ввійшли: російський кадет інженер Бутенко; власник лікарні Любинський; генерал Дашкевич-Горацький; Полтавець-Остряниця; нарешті один з ідеологів державного перевороту поміщик Гіжицький, що назавтра був призначений на державного секретаря, але за три дні був звільнений, бо «загубив» 100 000 крб.— суму, велику й для гетьманського уряду.

Прем'єр-міністр, з дуже влучним титулом «отаман ради міністрів», поміщик Сахно-Устимович відкрив перше засідання нового українського уряду.

Україна мусила зітхнути з полегшенням: її залишили без законного вільнообраного уряду лише на кілька годин.

4

Другого дня під законний вільнообраний уряд було підведено базу «народного волеіз'явлення». Київський цирк, що доти був ареною вправ премійованих кобил, чемпіонів тяжкої ваги та розмальованих клоунів, перетворився на Установчі збори української держави. Нація в особі кількох тисяч поміщиків і куркулів ухвалила повернутися до стародавньої улюбленої форми правління, обравши генерала Скоропадського на «гетьмана всея України».

Нація плескала і кричала «слава». Народ, точ-

нісінько за Пушкіним, «безмолвствовав». Однак недовго.

Звичайно, жодного насильства в поверненні України до стародавніх форм державного устрою не було. Все відбулося вільно, стихійно, як справжня «воля нації».

І лише кілька історичних документів дисонансом вдираються до сентиментальної буколіки подій.

№ 1. «Британська енциклопедія», що для пристойного англійця править за другу біблію і, як біблія, є непогрішима, чомусь знайшла за потрібне висловитися про події отак: «Внаслідок сварки з Центральною радою німці її розігнали та призначили ген. Скоропадського на гетьмана всієї України» (т. XXII).

№ 2. «Киевская мысль» — 3 травня 1918 р. Розказується про візит українських «соціалістів» до ген. Гренера з проханням дати міністерські теки в українському кабінеті. «Цу шпет, надто пізно! — відповів Гренер.— Рада була, гетьман залишається. Але гетьманові дано вказівки щодо формування кабінету міністрів».

№ 3. Мемуари Дмитра Дорошенка, гетьманського міністра закордонних справ з травня по листопад 1918 р. (Львів, 1923). — «Німецький посол барон Мумм дуже уважно стежив за дебатами в раді міністрів і висиджував цілі години вночі в гетьманському палаці», де засідали міністри.

І нарешті — одверта солдафонська заява ген.

Гофмана, до якої варто тикати носом усіх скоропадчиків, петлюрівців, увівців, оунівців та інших доброзичливців України.

Автор Брестського миру заявив співробітничові «Дейлі мейл»:

«Україна — справа рук моїх, а не є наслідок свідомого волевиявлення самого народу, чим тепер не без задоволення втішаються українці».

5

Граф Альвенслебен хоч і зробив історичний жест, але не ввійде до історії, як другий Бонапарт. Од «Ради п'ятисот» до ради Центральної — дистанція великого розміру. Масштаб історичного жеста обмежується нікчемністю розігнаної установи. І граф Альвенслебен, незадоволений своєю ролею, залишив історичну арену.

Не було чути про нього аж до 1932 року, коли на судовому процесі в справі невдалого гітлерівського путча в Чехословаччині виступив свідок Альвенслебен. Свідок заявив, що це він розігнав 1918 р. київський «парламент». А наприкінці липня 1933 року у Відні після бомбового замаху на керівника гаймверу арештовано графа Альвенслебена — і виявляється, що цей емісар гітлерівщини — син того самого благодійника українського народу.

У графської родини — надзвичайне прагнення

до добродіяння різним націям: українській, чеській, австрійській!

Але історія свідчить, що не через любов до історичних жестів графи Альвенслебени втручаються в життя різних націй, так само як і не із звичайнісінької цікавості або чемності барон Мумм висиджував ночі на засіданнях гетьманського уряду.

Ось умови миру між Центральною радою і Німеччиною з Австро-Угорщиною. Український уряд зобов'язався передати урядам центральних держав до 1 серпня 1918 року:

— Хліба в збіжжі — 60 млн. пуд.; м'яса — 2 750 000 пуд.; цукру — 4 млн. пуд.; яєць — 400 млн. штук; лісоматеріалів — 300 вагонів щомісяця; залізної руди — 37,5 млн. пуд.

А ось ще одне свідчення того ж міністра Дорошенка, нині директора Українського наукового інституту в Берліні:

«Німці, що підтримали новий лад на Україні, намагалися якнайбільшого простору для економічного визиску України. З боку Німеччини, а особливо Австро-Угорщини, уже в травні — червні почулися голоси, що Україна не виконує Брестський договір щодо приставки продуктів, головним чином хліба. В середині серпня відбувалися в раді міністрів генеральні дебати про торговий договір. Підставами нового договору було те, що Україна зобов'язувалась поставити на вивіз 35% свого врожаю, з тим, що коли до певного терміну не буде вивезено від-

повідне число мільйонів пудів хліба, встановлюється компенсація в формі вивозу цукру».

Нагінки на невиконання договору були несправедливі. Договір виконувався за ретельної співпраці між урядом і окупаційним військом. І тут заговорив народ, що досі «безмолвствовав», приспаний соціал-угодовцями. Заговорив народ робітників і селян, а не фальшивих хліборобів.

Вогонь повстань охопив Україну. Про симпатії трудящих до влади свідчать незчисленні рапорти гетьманських прокурорів. Прокурор Житомирського окружного суду 31 серпня 1918 р. за № 3220 повідомляє, що в його окрузі відбуваються безперестанні повстання під гаслом «Геть гетьмана і німців, хай живе Радянська Україна».

Офіційне зведення німецького командування реєструє 19 000 німецьких солдатів і офіцерів, вбитих під час повстань.

Хоч як підцензурні та ліберальні суттю тогочасні газети, але і в них знаходимо деякі подробиці гетьмансько-німецької співпраці:

«Київ, 5.6. Німецьке військо стріляло з гармат по селу Окна, Ананьївського повіту на Херсонщині. Військо окружило село й наказало видати зброю. Селяни не виконали приказу. Крім того, частина селян прорвалася через лінію і, засівши на хуторі Флора, відкрила кулеметний вогонь по війську. Матрос, що командував селянами, застрілився у хвили, як військо зайняло село».

«Київ, 10.6. Німецькі частини приступили до обеззброєння Суботова. Суботівці не віддали зброї, і тоді німці пустили на Суботів біля 20 гранат. 30 селян забито. На Звенигородщині та Канівщині — повстання. Селяни звели бої з каральними відділами. По обох боках є жертви. На місце прибуло німецьке військо».

Як правило, німецькі загони вдиралися до сіл, накладали контрибуцію, поновлювали владу поміщика, якого здебільшого привозили з собою. Історія зберегла ряд фотографій, що свідчать про розстріли й повішування робітників і селян. М. Могилянський в «Архиве русской революции» (Берлін, 1923) свідчить, що, коли він розповів гетьманському прем'єрові Лизогубу про звірства каральних експедицій, той відповів:

«Нічого, так їм і треба. Німці не будуть з селянами панькатися, а за грабунки не шкода трохи й повчити».

Так відбувалася трагедія України, хоч і почато було її фарсовим переонажем, сумішшю кобили з клоуном.

6

Квітневий переворот, виникнення опереткової гетьманщини й поновлення вільного козацтва сприйняли як реставрацію російської монархії не лише

трудящі України. Взагалі ніхто ніякого сумніву не мав у справжньому соціальному й національному обличчі нової влади.

Столицю було заповнено біженцями з Петрограда. Мілюков і Пурішкевич, сенатори, міністри й співробітники «Біржовика», генерали й магнати індустрії, проститутки й жандарми лавою посунули на «визволену» Україну, раптом відкривши в своєму серці гарячу любов до її незалежності. Часів самостійної «Української держави» мова Шевченка і Франка зазнавала більших знущань, ніж у дні Столипін і Кассо. «Залізяку на пузяку гоп» і «самопер попер у мордописню» — породжені у Києві між травнем і груднем 1918 р.

Безперечною ознакою «самостійності» були кілька прізвищ на «ко» в новому кабінеті міністрів. Але хіба не був цукровар Терещенко міністром у великодержавному Тимчасовому уряді Росії? Хіба не був імператорським послом у Відні Шебеко? (Згодом він став послом вільної Жечипосполитої Польської). Прізвищами на «ко» Скоропадський намагався когось обдурити, але з того раз у раз вилазив «позаяк».

Всеукраїнська Академія наук з російських чорносотенних професорів, український уряд з царських сенаторів, місцева адміністрація з старих поліційних служак. А над цим усім — генерал-ад'ютант його величності, якого ще 15 січня 1917 р. «Русское слово» змалювало на першій сторінці свого ілюстро-

ваного додатку в групі з вел. князем Дмитрієм Павловичем, кн. Ерістовим, полк. Гребенщиковим та іншими «офіцерами гвардії».

Українство, самостійність, козацькі традиції і «позаяк» були картою російського монархізму і вільгельмського імперіалізму. Цю карту кидається на стіл сьогодні, коли пройшло вже 15 років України справжньої, коли збудовано культуру, соціалістичну змістом і національну формую.

Ясновельможний гетьман зволили забути, що навіть тоді, 15 років тому, вони нікого не обдурили. Навіщо намагатися дурити тепер? Коли незадачливому гетьманові не вистачає третьої клепки в голві, то навіщо вся європейська освіченість Розенберга, Геббельса?

Од лондонського авантюрика Грегорі до паризького парфюмера Коті кидається оперетковий претендент, козиряючи Україною, традиціями, булавою. А булава чомусь скидається на нагай кавалерійського генерала, і «самостійна гетьманщина» — на «Юго-Западный край».

7

Постійний зв'язок між самостійною гетьманщиною й російськими монархістами тривав протягом усієї скоропадщини. Поки ситуацією володіла Німеччина, він не виходив на поверхню, гетьман грався

в українство. Розгром центральних держав дав змогу Скоропадському скинути з себе машкару.

У листопаді уряд самостійної української держави робить три важливі й кардинальні кроки.

Видається «Грамоту» з 14 листопада, де сказано:

«Держави Антанти завжди були приятелями великої і єдиної Російської держави... На принципах федеративних повинна бути відновлена давня могутність і сила Всеросійської держави. В цій федерації Україні належить зайняти одно з перших місць. Їй першій належить виступити в справі утворення Всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення великої Росії».

Призначається кабінет з старих царських сановників. Легально видається субсидії білим формуванням на півдні та у Пскові. Одночасно міністр закордонних справ Афанасьєв телеграфно запросив уряди козацтв донського, кубанського й терського, командування Добровольчеської армії та уряд Грузії до Києва на з'їзд обговорити питання, «зв'язані з відбудовою єдності Росії».

Ці заходи гетьмана Скоропадського варто згадати всім, хто читає про перманентну метушню претендента на відірвання України від Радянського Союзу. Ось, наприклад, куди витрачалися гроші українських трудящих: постановою ради міністрів 15 листопада 1918 р. видано «урядові великого війська донського на організацію й підтримку півден-

ної армії» — 10 млн. крб.; 19 листопада — «раді оборони північно-західної Росії на потреби формування в Пскові північної армії» — 3 млн. крб.; 30 листопада — «головному командуванню Добровольчеської армії» — 10 млн. крб.; 10 грудня — тій же псковській раді — 3 млн. крб. в рахунок нового асигнування в 25 мільйонів. Про політичний напрям цієї ради свідчить договір, підписаний між нею і представником гетьманщини ген. Келлером:

«Формована на фронті Псков — Двінськ російська монархічна армія має на меті захистити російські західні губернії від війська і збройних банд радянського більшовицького уряду, «возвести на трон всеросійський» законного монарха і відновити єдину й неділиму Росію під його пануванням»...

А 1933 р. в Лондоні Скоропадський белькоче про творення «незалежної самостійної» України.

Ось і уряд Скоропадського, на якому він закінчив панування і з якого, очевидно, схоче починати нове за 15 років.

Прем'єр-міністр і міністр земельних справ Гербель Сергій Миколайович, гофмейстер двору його величності, дідич Херсонської губ. (родовий маєток 984 дес.). 1902 р. — харківський віце-губернатор, 1912 — член «государственного совета», начальник головного управління в справах місцевого господарства в міністерстві внутрішніх справ.

Міністр продовольчих справ — Глінка Григорій

Вячеславович — «тайный советник», в 1915 р.— товариш міністра земельних справ, з 1916 — сенатор.

Міністр юстиції — Рейнбот Віктор Євгенійович, дідич Полтавської губ. (родовий маєток 1090 дес.), прокурор в Полтаві, Єльці, Костромі, Нижньому, Лібаві, а з 1915 р.— прокурор петербурзького окружного суду.

Державний секретар — Завадський Сергій Владиславович, «тайный советник», сенатор і син сенатора, прокурор різних судів, з січня 1917 р. — прокурор петербурзької судової палати...

І далі так.

8

В Берліні, в кабінеті начальника зовнішньої політики націонал-соціалістської партії Альфреда Розенберга б'ються між собою монархістські претенденти на володіння Україною — гетьман Скоропадський, отаман Полтавець-Острияниця, генерал Розумовський, отаман Коновалець, «король» Вишиваний.

Вони забули.

Був 1918 рік. Україна горіла вогнем повстань.

Став 1933 рік. Україна горить вогнем творчої праці, господарського піднесення.

«Гегель зауважує десь, що всі великі всесвітньо-історичні події і особи з'являються, так би мовити, двічі. Він забув додати до цього: вперше — як тра-

гедія, вдруге — як фарс» (Карл Маркс, «18 Брумера»).

Тому що німецький фашизм спалив і заборонив твори великого учителя, можемо до відома розенбергів, альвенслебенів і дорошенків з скоропадськими послатися на автора немарксиста:

«Світова історія — це страшний суд» (Шіллер).

Світова історія вирекла свій присуд ще 1918 р. руками, рушницями, косами й вилами українських трудящих.

Світова історія попереджає розенбергів, що спроба повторити трагедію 1918 р. перетвориться на жалюгідний фарс. Тоді німецька окупація мала діло з розпорощеними силами українського пролетаріату, послабленими попереднім угодовством «соціалістичних» партій, творців націоналістичної УНР. Через це боротьба проти кайзерівського імперіалізму відбувалася на українській території, куди навалу Людендорфа й Ейнхгорна було допущено через продажництво жовто-блакитних вождів.

Коли б спадкоємці кайзерівського імперіалізму намагалися тепер, за 15 років по трагедії, повторити її, вони б зіткнулися з загартованою за півтора десятка років міццю українського пролетаріату, який нині не одірваний од пролетаріату братніх республік, а вкупі з ним буде на своїй землі соціалізм.

Варто згадати розенбергам і альвенслебенам зо всіма їхніми спільниками з табору УВО й УНДО,

що спроба окупації породить сьогодні мільйони беззавітних борців за недоторканність Радянської України, невід'ємної частини єдиної в світі батьківщини трудящих.

[1925 р.]

«ЮВІЛЯНТИ»

П'єса на одну фразу

Діється невідомо де. Скорше — скрізь і ніде. Якась суміш шанців, смітника, спаленої продукції, в'язниць, концтаборів і передпокоїв генштабів і контррозвідок.

Ще не розвиднялося. На задньому плані — густа імла, туман.

Сцену переповнено персонажами майбутньої дії. Кого тут тільки нема!

Через усю сцену крокують двоє. Обидва раз у раз, щось пригадавши, приймають наполеонівські пози. Потім, забувши, знов тиняються понурими тінями.

Один — привид Симона Петлюри. Зруйнувавши господарство українських робітників і селян, заллявши кров'ю сто раз продану ним Україну, ви-

різавши 100 000 бідарів-євреїв, цей персонаж умер собачою смертю.

Другий має перевагу перед першим тільки в тому, що його не вбили, а лише били. Справді-бо, Керенського, цього без трьох хвилин Муссоліні, били вже скрізь — і вдома, і в еміграції.

Купка людей в одному кутку пильно стежить за купкою людей у другому кутку. Ті щойно вкрали в них вивіску з написом: «Ось тут справжня УНР». Так звана празька Директорія — Андрієвський, Макаренко і Швець — тепер цупко тримають вивіску, а так звана паризька Директорія — Левицький, Сальський і О. Шульгін — вичікують відповідного моменту, щоб вивіску відібрати назад.

Кандидат на «короля України» Вільгельм Габсбург, він же Василь Вишиваний, лежить на купі гною, співаючи вірші власного виробу:

**ПОТІХА НЕЩАСНОГО
(собі)**

Розплилися мріяні мрії,
Спустошене серце моє.
Розплились найкращі надії,
Минулося з ними життя.
Так сумно і гірко в серденьку,
Так пусто, самотно мені!
Прекрасне життя далеченько;
Коротко тривало, як в сні...

(Зі збірки «Василь Вишиваний. Минають дні»... Відень).

Корона в претендента — паперова і нагадує корону короля з карт. Щоб більш підкреслити схожість

з картою, ногами до нього лежить другий претендент — гетьман Скоропадський, якому теж «прекрасне життя далеченько». Він намагався багнетом кайзерового солдата встановити своє панування на крові, злиднях і закабаленні українських трудящих. Через незалежні від нього обставини задовольнився пограбуванням державного майна, а зараз, складаючи з Вишиваним одну битую карту, начитує собі з власного лейб-органу «Інвестігейтора»:

«Прихильників гетьмана на Україні — 85% населення. Всі вони чекають повернення Скоропадського».

Через велику обмеженість розумових здібностей, він і не домислюється, що коли хто й чекає його повернення, то лише для того, щоб повісити на першій гілці.

Треба-бо виправити те, чого не встигли зробити 15 років тому. Оце тепер зараз ювілей!

Не один Скоропадський почуває себе ювіляром. Всі сьогодні ювілянти. Сьогодні-бо — 7 листопада, шістнадцята річниця пролетарської революції.

Сумні для них роковини! 16 років тому було всій цій наволочі завдано такого вдару, що вона назавжди вилетіла за межі вільної республіки Рад, назавжди перейшовши на становище живих мерців.

Іноді по сцені проноситься якийсь подув вітру. Тхне нафталіном, антирадянськими планами німецького фашизму і англійськими субсидіями. Всі схоплюються з місць, кожний кричить: «Я! Я! Ме-

ні! Мене!» З темних закамарків плазують нові персонажі.

УВО (над кишенею жовто-блакитна стрічка, з кишені стирчить службова посвідка агента поліції) істерично кричить: «Чи не треба комусь атентату? Найкращі замахы вбивства — лише в нас!»

Навперейми біжать УНДО і митрополит Шептицький. Заздрісно поглядаючи на щасливого конкурента й визнаного вождя, намагаються все ж таки перехопити субсидію: «Христолюбці, панове добродіі! Ми, ми можемо визволяти! Щодня, од п'ятої до сьомої, ціни найприступні!»

Калатають надтріснуті дзвони, скликають на молебні й панахиди. УНДО-фашистська преса тягне цілісінський віз нулів, щоб приписати їх до оголошеної нею вчора «найдостовірнішої цифри» кількості «жертв більшовицького терору на Україні». Цифра вже не вміщується в широкому рядку, перевищуючи людність земної кулі, Марса й Меркурія.

Тоді на хвилинку виринає постать Розенберга у фраку з фалдами, подертими при скоропостижній втечі з Лондона й Рима. Нашвидку відбирає двох трьох претендентів і знов зникає.

Решта лютують. Отаман Махно скаржитья отаманові Коновальцю: «Теж політики! Звичайнісінького підпалу не змогли чисто організувати, якогось ідіота пустили... Ех, доручили б мені!»

Підслухавши розмову, УНДО ставить на своєму смітнику афішу:

«Підпали рейхстагів, парламентів та інших будівель виконуємо в строк. Обвинувачення комуністів гарантуємо. Багаторічний стаж провокацій і злочинів».

Іноді дехто, позіхаючи, підводиться з купи гною, ідучи виконувати службові обов'язки лакеїв в шинках і вишибайлів в будинках розпусти...

Раптом починається світанок. Туман розпливається. Видно димарі фабрик. Чути гуркіт тракторів і комбайнів. Рівномірно падають води Дніпра з греблі Дніпрельстану. Доноситься спів «Інтернаціонала». Небо червоне від сходу сонця і маяння прапорів.

На сцені з'являються пролетар і колгоспник України. Обличчя радісні. В руках — рапорт про виконання річного плану зобов'язань перед державою щодо хлібоздачі.

Всі намагаються кинутись до них. «Визволяти!»

А ті побачили метушню жалюгідних істот, поглядають з презирливим здивуванням, і тут, власне, починається.

ЯВА І

Пролетар і колгоспник України
(неголосно, але безапеляційно).— Пішли геть, на-
волочі

Всі в паніці тікають. День.

Завіса.

Кінець

[1927 р.]

Сделайте
90 ступиц

ДЕНЬ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ТОВАРИША

У блокноті Відповідального Товариша ще вчора було на чотирьох сторінках записано:

З'їзди на 26 травня

1. Пленум ЦКК (можуть викликати!!).
2. Промбанку (Всеукраїнський).
3. Донвугілля (Всеукраїнський).
4. Робітники освіти (Всеукраїнський).
5. Укрсельбанку (Всеукраїнський).
6. Робкорів і сількорів.

7. Червоного Хреста (Всеукр.).
8. Нарада споживчої кооперації (Всеукр.).
9. Всеукраїнський церковний собор (ходити не треба).
10. Пленум швальників.
11. Випуск курсів журналістики (чи не виступав я вже вчора там?).
12. Випуск артемівців (здається, теж!).
13. Адміністративна нарада НКВС.
14. Перша всеукраїнська нарада водяного спорту.
15. Шахматний турнір (Всеукраїнський, але можна не ходити).

Блокнот було справно розліновано — і проти кожного з'їзду було зазначено годину, коли Відповідальний Товариш мусив виступати з привітанням. Відповідальний Товариш працював за НОПом. З'їзди, де чекалося на виступи більш відповідальних товаришів, буде відзначено зірочкою. Це значило, що Відповідальному Товаришеві бути там рекомендувалося, але не ставилося за обов'язок.

Неприємності Відповідального Товариша почалися з того моменту, коли, прокинувшись зранку, він з жахом пересвідчився, що весь блокнот його вжито на кораблики. Зробив це, звичайно, молодий член комуни Відповідального Товариша.

З повним одчаєм Відповідальний Товариш сів у авто й сказав шоферові:

— На з'їзд!

Хитро розміркував Відповідальний Товариш, що

шофер приставить його в належне місце. Так і вишло.

Відпривітавшись, Відповідальний Товариш вишов до шофера й сказав:

— А тепер — на з'їзд!

Кілька годин пройшло досить плавко. Але після п'ятого візиту скоїлась нова неприємність: чи то шофер помилився, чи то сам Відповідальний Товариш наплутав. Виступаючи на одному із з'їздів з доповіддю (про поточний момент), він звернув увагу, що делегати з'їзду якимось дивно переглядаються; озирнувшись на президію, помітив і там якусь зніяковілість. І раптом пригадав: він уже тут сьогодні виступав.

Нашвидку перебудувавши доповідь про поточний момент на коротеньке привітання, Відповідальний Товариш заїхав до редакції газети і взяв приблизний список сьогоднішніх з'їздів. Спробував він вияснити, де саме він виступав, але репортери ще не прийшли із справозданнями, і тому це було неможливе.

Підїхавши до чергового з'їзду, Відповідальний Товариш опасливо спитав шофера:

— Здається, ми тут ще не були?

— Здається, що ні.

— Дорогі товариші!—почав Відповідальний Товариш.— Вітаючи ваш з'їзд на такому й такому році..

Але раптом подумав: ще тільки дві робочі години, і ще цілих п'ять з'їздів! Моментально сівши

в машину, Відповідальний Товариш через п'ять хвилин продовжував на другому з'їзді:

— ...нашої революції, я для того, щоб...

А ще через десять хвилин — на третьому:

— ...краще підкреслити всю важливість і спитися...

Так проходив день Відповідального Товариша. Він виступав, констатував, підкреслював, спинався, нотував, відготовував, зазначав, вказував і переходив.

Надвечір, стомлений, захриплий, голодний і за-
порошений, він повертався додому на такій же стом-
леній машині. Вийнявши автоматичне перо, присто-
совуючись до тремтіння автомобіля, Відповідальний
Товариш старанно нотував в піднесеному на одному
із з'їздів блокноті:

З'їзди на 27...

ДИВОВИЖНА ПРИГОДА З ГРЕЧКОЮ

Приїхавши до Москви, представники Уманської райспілки пішли до Центросоюзу. Голова зайшов до відділу загальних розмов, а секретар — до хлібозаготівного підвідділу.

— Можемо запропонувати вам чудове жито. І дуже дешево! — сказав завідувач хлібозаготівного підвідділу.

— Навіщо ж жито? — здивувався секретар Уманської райспілки. — Жита й у нашій окрузі досить... Нам от мануфактури б...

— Мануфактури зараз нема. Беріть овес.

— Та в нас і вівса досить. І ячменю. І гороху...

— Виходить, що в вашій Уманській райспілці всього доволі, все, що хочеш, росте! — розсердився завідувач. — Воно, дійсно, немов райспілка...

— Ну, чого ж усе... От у нас, прикладом, гречка не росте...

— А ви б купили гречки?

— Та вагонів із п'ять узяли б.

— Згода?

— Згода. Пишіть договора.

У кабінеті завідувача загальних розмов ішла інша розмова.

— Усякі рослини ростуть? — задумливо грав олівцем завіددілу.— Гм... вибачте!

Він повернувся до завідувача підвідділу, що зайшов до кабінету.

— От халепа! — прошепотів той на вухо своєму начальству.— Продав оце за договором п'ять вагонів гречки, а тепер виявляється, що в нас ніде ані крихітки... Що робити? Договора підписано...

— Що робити? — посміхнувся начальник.— От що! — він знову звернувся до голови Уманської райспілки.— То ви кажете, ніби можете запропонувати що завгодно? Чи не продасте нам вагонів п'ять гречки? Багато нам не треба.

— П'ять вагонів? — здивувався голова.— Тільки? Будь ласка!

— Згода?

— Згода. Пишіть договора.

З Москви представники райспілки повезли по копії договорів.

В одній було сказано:

«Центросоюз в особі... продав Уманській райспілці в особі... п'ять вагонів гречки, ціною... котра, гречка, мусить бути приставлена в такий-то термін».

В другій:

«Уманська райспілка в особі... продала Центросоюзові в особі... п'ять вагонів гречки, ціною... котра, гречка, мусить бути приставлена в такий-то термін».

Перша копія була в секретаря райспілки, друга — в голови.

— І яка це чортяка вас намовила взяти підряд на гречку? — лаяв секретар свого голову. — Адже в Уманській окрузі гречка навіть за статистикою не росте...

— А ви думаете, було б краще, — відповів голова, — коли б вона за статистикою росла? Біс його знає, як це в мене язик тяпнув... Зовсім забув, ніколи в нас гречки не було. Оце вскочив!

— Ну, нічого, не журіться, — заспокоював секретар, — маю рецепта, як направити це все.

— А що воно за рецепт?

— Ні, це поки секрет.

Повернувшись до Умані, секретар написав телеграму:

«Москва. Центросоюз. Швидше надсилайте замовлені п'ять вагонів гречки. Райспілка».

Одержавши телеграму, завідувач хлібозаготовного підвідділу прибіг до свого начальства:

— Рятуйте! Мої покупці насідають. Вимагають прискорити надсилку гречки.

— Дрібниця. Я натисну на свого доставника.

І завідувач відділу загальних розмов написав телеграму:

«Умань. Райспілці. Швидше надсилайте замовлені п'ять вагонів гречки. Центросоюз».

— Нічого, я все поладнаю....— заспокоював секретар зблідлого голову,— мій рецепт зараз почне впливати.

І надіслав телеграму:

«Москва. Центросоюз. Срочіть гречку. Райспілка».

І хоча телеграф перебрехав на «грочіть сечку», та завідувач хлібозаготівного підвідділу вже розумів, у чому річ. Зблідши, він прибіг до відділу загальних розмов:

— А як же ваш доставник? Мені мої покупці дихать не дають! Гречки вимагають.

— От холера!— вилаявся завідувач відділу, й написав нову телеграму:

«Умань. Райспілка. Негайно надсилайте гречку. Центросоюз».

Коли виміна телеграфами відбулася чотирнадця- тий раз, заввідділу зацікавився:

— Слухайте, чи не голод у них часом почи-

нається? Хто це у вас купив гречку і весь час на-
сідає?

— Уманська райспілка.

— Що? — підскаочив заввідділу.— Ви продали гречку Уманській райспілці! Але я в Уманської райспілки купив гречку!

Порівняли купу телеграм в обох кабінетах, порівняли копії договорів. Договори були однакові, навіть недодержка та сама.

— Ясно,— сказав заввідділу, коли вшухнув перший вибух реготу,— що гречки ні Центросоюз, ані райспілка не одержать. Бо ні в кого з нас її нема та й, очевидно, нікому вона не потрібна. Тепер уся справа в тому, хто з нас платитиме недодержку.

— Треба спробувати їх примусити!

Спільними силами було складено телеграму:

«Умань. Райспілка. Через нездачу вами гречки внесіть недодержку наш біжучий рахунок Держбанку. Центросоюз».

— Гвалт! Зарізали! — тремтів голова райспілки, показуючи секретареві телеграму.— Вони вже грошей вимагають!

— Переждіть ще один день...— заспокоїв секретар, надсилаючи телеграму:

«Москва. Центросоюз. Через нездачу вами гречки внесіть недодержку біжучий рахунок Держбанку. Райспілка».

З Москви прийшло ствердження вимоги грошей.

До Москви було надіслано ствердження, і звідти було знову одержано ствердження ствердження.

— Оце робота! — лаявся голова райспілки, випадково знайшовши на столі в секретаря копії телеграм до Москви.— Тепер зрозуміло, чому вони так вимагали своєї чортової гречки. Адже ви на них насадили своїми телеграмами...

— Та я ж хотів,— виправдувався секретар,— справу врятувати. Коли б вони надіслали гречку, ми б її їм відправили і виконали б договора...

— То вони ж не могли вислати її, не одержавши раніш у нас. Бачте, що ви наробили... А тепер недодержку платитимемо...

— Але вони ж мусять нам раніш заплатити.

— І не заплатять, бо не одержать з нас.

— А не одержать, бо ми з них не одержимо.

— Ото переплутаниця! Що робити?

Автор абсолютно не знає, як йому довелося б розплутати пригоду з гречкою, коли б не один моторний агент Уманської райспілки. Поїхавши до сусідньої Полтавщини, він купив п'ять вагонів гречки й надіслав до Умані. Щоправда, гречку куплено в агентів того ж таки Центросоюзу, але це не пошкодило їй бути відправленою з Умані до Москви в виконання договору райспілки з Центросоюзом.

Одержавши потрібну гречку, Центросоюз відправив її в виконання договору до Умані, а Уманська райспілка, не потребуючи більш гречки, продала

її агентам Центросоюзу на Полтавщину. Тим дивовижну пригоду з гречкою й було ліквідовано.

Переказують, що гречка підскочила в ціні на 50%. Оцього вже автор зовсім не розуміє...

[1925 р.]

ОБЛИЧЧЯМ ДО СПИНИ

Було взимку. Іван Петрович їхав на з'їзд.

Як спец з найвищою ставкою, Іван Петрович має право користуватися трестовою конякою — і хто ж у ожеледь відмовиться від такого права?

Перехожі потроху падали на тротуари, потроху займаючись самочленопошкодженням. Тротуари не було всипано піском, бо наказ про це затримався в друкарні, а столичні житлокоопи та коменданти рад-установ звикли жити точно за наказом. Приємно в таку погоду проїхатись.

І холодний вітер не торкався Івана Петровича — його обличчя було добре сховано за широкою спиною візничого.

Іхав Іван Петрович на з'їзд, де мусили бути делегати від села, і цілком зрозуміло, що думки його було спрямовано до змички, до села, до ролі селянства, до керівництва пролетаріату.

Зробивши коротку доповідь на з'їзді, Іван Пет-

рович в перерві вийшов у кулуари. Прагнучи змички, він спробував балакати з делегатами, але говорити з сільським інтелігентом не хотілося. Інтелігенти й по газетах пишуть! Хотілось побалакати з звичайним селянином, з селяком від плуга.

Нарешті десь у кутку Іван Петрович побачив дядюшку, що скромно притиснувся до стінки, дядюшку в кожусі та подертій шапці. Дядюшка дивився кудись розумними, але байдужими очима.

— Ось! — тьохнуло серце Івана Петровича.—
Справжній чорнозем!

Він підбіг до делегата.

— Здрастуйте! — широко подав він руку.

— Здравія желаю,— з деяким здивованням, але й з величезною радістю відповів делегат, ледве доторкнувшись до руки Івана Петровича.

— Ну, як живете? Як робота?

— Та нічого. Робимо собі потихеньку. Самі знаєте, яка ж наша робота, Іване Петровичу.

«Ого,— вразився Іван Петрович.— Знає мене на ім'я. Так, я популярний!» — Ну,— звернувся він до делегата,— а врожай у вас як?

— Та нічого собі врожай. Дядьки приїздили, говорять — хороший врожай. От жалування мало, Іване Петровичу,— несподівано заключив він.

Бюджетова політика була спеціальністю Івана Петровича, і він не міг відмовити собі в можливості перечитати делегатові півгодинну лекцію про суть найостанніх фінансових заходів радянського уряду.

Делегат не переривав. Вислухавши Івана Петрови-
ча, він поштиво кахикнув і сказав:

— Так, воно дійсно.

— А в громадській роботі участь берете?

— Де ж там, Іване Петровичу. Цілий день на
роботі, де ж встигти?

— Так, це спільне наше нещастя,— зітхнув Іван
Петрович,— але вам-бо все ж таки легше. Ось ви по
селу, ходите, з селянами розмовляєте. Що говорять
тепер на селі? Що в їх болить?

Делегат запнувся:

— Та як вам сказати, Іване Петровичу, я ж
год із шість як вдома не бував. Усе в Харкові.
В столиці тобто.

— Що-о-о-о! — застогнав Іван Петрович. — Ви
не делегат! Та хто ж ви такий?

Делегат почервонів:

— Ви звиніть, Іване Петровичу, я думав, що
ви мене пізнали. Кучер же я, кучер з нашого тресту.
Ось привіз вас сюди, тепер дожидаюся, коли назад
поїду. Подавати прикажете?

І візничий пішов до дверей.

І, тільки йдучи за ним, Іван Петрович пізнав
ту саму спину, обличчям до якої він сидів сьогодні
і за якою було так тепло, навіть у морозяний вітер.
А коли ця спина повернулася до його обличчям —
Іван Петрович не пізнав її.

Дорогі читачі! Любі читачі! Стережіться й ви
повертатися обличчям до спини. Небезпечно-бо.

ЗМАГАЧ

— Ордена! Не інакше — ордена! — радісно хвилюється Шахтком.— За такі діла та щоб не дали? Обов'язково дадуть! Ти як думаєш?

Технічний секретар цілком поділяє радісне захоплення голови шахткому, але йому хочеться піділляти трохи скептицизму, щоб, розбиваючи те невір'я, Шахтком ще хоч на хвилинку протяг солодкі мрії.

— Досягнення — вони є, але хіба надто блискучі? — говорить він.— Можуть бути більші.

— Як не блискучі? — хвилюється Шахтком.— Двадцять делегацій до нас їде? На сорок шахт виклики зроблено? З п'ятнадцятьма підприємствами договора уже підписано? Одних телеграм сорок сім штук одержано за два дні. Це тобі не досягнення? Чого ти хочеш більше?

— Ну, сорок делегацій, вісімдесят шахт, тридцять договорів, сто тридцять телеграм!

— А, так... Звичайно, познаходяться такі, що числом будуть баки забивати... Ну, а скажи, орден Трудового Прапора має степені? Пам'ятаєш, як колись було: георгій третьої степені. Не знаєш?

Обидва замислюються. Потім Шахтком рішуче встає, застібується на всі гудзики й, вождем дивлячись навкруги, говорить:

— Товариші і громадяни! Третьої степені обов'язково мусять дати! А то й другої, як ніхто не згадає, що нас торік на чорну дошку було занесено.

Секретар дивиться з надзвичайною пошаною, і губи йому тремтять, ніби він на майбутньому святі гукає: «Слава нашому Шахткові, кавалерові ордену Трудового Прапора другої степені!».. А Шахтком на нього, секретаря, показує і говорить: «А все через Івана Карповича старання, так і знайте, хлопці!»

Раювання серед мрій переривається цокотом двох пар чобіт.

— Іване Карповичу,— каже шахтар Затика,— що це в газеті пишеться, немов наша шахта підписала з №7 і №3 договора про змагання? Де ж це було?

— Як де? От тут, у шахткомі.

— А ми де були?

Втручається Шахтком:

— Хто це ви, дозвольте взнати?

— Та ми, шахтарі, підземні люди, а то хто ж ще?

— А я знаю, де ви могли бути! Хто на роботі,

а хто прогулював... Всякі підземні люди бувають. Один під землею, а другий під парканом.

Затика сміється:

— Та ти мені за прогули не натякай, я ніколи прогульником не був. А тільки як же без робітників можна було підписувати?

— Чому ж не можна? Я хіба не обраний? Ви вже мені не довіряєте? Може, я не розумію, що таке соціалістичне змагання та як його проводити?

Затика оглядається на другого шахтаря, і той підтримує:

— А певне не розумієш, бо тих, хто має змагатися, не закликав. Так тільки бюрократи роблять...

— Авжеж, бюрократи! — підтримує Затика.

Шахтком обурюється.

— Я — бюрократ? А двадцять делегацій, що до нас їдуть? А сорок викликів? А п'ятнадцять договорів на змагання підписано? Самих телеграм со...

— Чекай, п'ятнадцять договорів підписано? На змагання? І всі без відома шахтарів? Ну, звичайно, бюрократ, ще і п'ятнадцятої степені!

— Я? Самих телеграм сорок сім одерж... Я бюрократ?

— Ти.

— Бюрократ? А ти знаєш, що оцей бюрократ своєю власною бюрократичною рукою підписав договора на змагання з Петрівською шахтою! Іване Карповичу, який видобуток у Петрівцях?

— Сто п'ятдесят тисяч...

— Чуєте? Так я бюрократ?

Шахтарі спочатку мовчки дивляться на професіоналістів, а потім вибухають веселим реготом, аж сльози починають прокладати струменькові доріжки по їхніх завуглених щоках.

— Сто п'ятдесят тисяч!.. Таж наша тільки десять тисяч видобува. Як же це ми змагатимемося з такою шахтою?

— Ну, договора підписано, тепер пізно базікати...

— Та-ак? Ну, то буде змагання не між шахтарами, а між вашими діловодами... Либонь, вихідними журналами будете змагатися. Шахта про ваші договори нічого не знає—і на неї не розраховуйте!

Шахтарі сміючись виходять. Шахтком дзвонить телефоном до райкому.

— Товаришу секретар? Слухай, ти б звернув увагу на Затику з нашої рудні. Старий шахтар, подав у партію, а профдисципліни не знає. Викликав би ти його до себе! Розумієш, мене прилюдно бюрократом назвав... За віщо? За віщо назвав, питаєш? Та що ми підписали договора на змагання з п'ятнадцятьма підприємствами, а робітників не встигли скликати. Який же я бюрократ, коли чесно виконував директиву... Самих телеграм одержано аж сорок сім штук... До нас двадцять делегацій іде... Що?

Шахтком довгий час мовчить біля трубки, слухає, а потім тихо відходить од телефону.

— Понімаєш, Іване Карповичу,— каже він зні-

яковіло до секретаря,— чи я там його не зрозумів, чи він пожартував, але теж говорить...

— Що?

— Бюрократ ти, каже...

— Та це він жартома, Семен Семеничу! Який же ви бюрократ?

Деякий час у шахткомі чути тільки, як скрипить перо у секретаря — він переписує чергового договора — та як крокує по хаті голова шахткому.

— Який же я бюрократ? — шепоче він. — Двадцять делегацій, п'ятнадцять договорів, шістнадцятого складаємо, самих телеграм сорок сім штук... Що, директиви не виконано? Ні, це він пожартував!

А до секретаря:

— Іване Карповичу, а крім Трудового Прапора ще якісь нагороди існують? Га?

[1928 р.]

ЧЕРВОНА САТИРА КОСТЯ КОТКА

«Червоний сміх, червона сатира,— писав Кость Котко,— то велика зброя в руках пролетаріату. Мало знищити ворога, треба його висміяти, треба сміхом добити його назавжди».

Цими словами письменник визначив своє творче та громадське кредо, свої обов'язки бійця за нове життя.

Кость Котко (літературний псевдонім Миколи Петровича Любченка) народився 29 лютого 1896 року в м. Києві в сім'ї урядовця. Після закінчення гімназії майбутній письменник вступає на філологічний факультет Київського університету. Писати почав рано. Вже в 1911 році в російській періодичній пресі з'являються його перші поезії та фейлетони. З 1917 року Кость Котко починає писати українською мовою. Він провадить велику журналістську роботу в газетах «Червона правда», «Вісті», «Київський пролетарій». В 1924—1927 роках Микола Любченко співробітничав в газеті «Комуніст», «Червоному перці» та ряді інших видань.

В історію української радянської літератури Кость Котко ввійшов як сатирик. Він є автором по-

літичних памфлетів і фейлетонів, нарисів про капіталістичну Туреччину та кривавий американський імперіалізм.

У роки громадянської війни популярністю користувалася його оперета «Петлюрія».

Великої сили типізації та узагальнень у викритті Петлюри досягає Кость Котко в памфлетах «Не тих приводив» і «Останнє засідання».

У «трагічному оповіданні», як зазначено в підзаголовку, «Останнє засідання» сатирик показує моральне падіння жовто-блакитної еміграції. Петлюрині міністри-голодранці влаштовуються кур'єрами, виголошують казання в церкві. А решта, пише письменник, «хто панам речі з вагонів переносить, хто просто по чужих кишнях заглядає».

— Ось яке воно, націоналістично-петлюрівське кодло,— промовляє своїми творами український радянський письменник.

Починаючи з 1920 року, Кость Котко активно працює в газеті «Вісті». На її сторінках у цей час з'являються його гостро публіцистичні, злободенні фейлетони та сатиричні шкіци, спрямовані проти внутрішніх і зовнішніх ворогів. Письменник відгукувався на найболючіші питання сучасності. Його фейлетони та гуморески написані то в тоні поважної наукової розвідки, то у формі жвавого діалога. Сатирик вдається до документів, цитує їх, оперуючи мовою цифр і фактів.

В творах «Як врятувати Росію», «Мое інтерв'ю з околородшним», «Держиморда гастролює», письменник показав моральний розклад, здичавіння і маячні мрії білоемігрантів та націоналістичної контрреволюції про «рятування» Росії.

Вогонь своєї сатири Кость Котко спрямовує проти тих, що оббивають пороги великих імперіалістичних хижаків, просять допомоги, підтримки в

«рятуванні» Росії. Але нічого не виходить, бо ті зневірилися у своїх наймилах, не дають кредитів, не дають зброї, вони просто женуть їх в шию.

«І не домисляться бідні рятувателі, що Росія вже сама себе рятувала»,— резюмує письменник.

Приводом для написання фейлетона «Держиморда гастролює» було коротке повідомлення в одній з англійських газет про те, що «врангелівських офіцерів приймають до англійської поліції на посади городових». Англійські правителі розраховують на білогвардійських головорізів, бо вони «били російського робітника, зможуть бити й робітника англійського». Кількома штрихами змальовано портрет штабс-капітана російської армії, нащадка горезвісного Держиморди, правдиво передано його мову, поведінку. Він розмахує білим кийком, кричить і погрожує:

«— Куди преш? Осади на плітувар! Прозійдись! В числі більше одної людини не скопляйся! Прозійдись, бо в два щоти морду ррозіб'ю!»

Літературна активність Костя Котка значно зросла в другій половині двадцятих років. В газеті «Комуніст» друкуються його злободенні фейлетони та публіцистичні статті. В переважній більшості цих творів викривається міжнародний імперіалізм, білоеміграція та український буржуазний націоналізм. Разом з тим письменник створив ряд фейлетонів та гуморесок на побутові теми. Письменник викривав міщанство і комчванство, бюрократизм і адміністративну тяганину, п'яниць та аліментщиків.

В гумористичних збірках «Як воно там, за кордоном», «Останній полон», в книзі «Сонце поза мінаретами» письменник викриває буржуазну мораль, продажність поліції, суду, брехливість та облудність буржуазної демократії.

Глибоко реалістичною є гумореска «Президент і

Кінська Ніздря». На початку її письменник ставить питання: хто сильніший — президент США чи кваліфікований злодій Арчібальд, за прізвиськом Кінська Ніздря? Сильніший президент.

«Завтра, якщо буде потреба, Арчібальда Чапмена скарають. Завтра, якщо буде потреба, змінять конституцію, карний кодекс, тюремний статут. Демократія мусить перемогти, а хто ж втілення демократії, як не президент».

Та не такою є буржуазна дійсність. Суд продажний. Хто більше заплатить, той і виграє справу. Спійманий злочинець залишається непокараним.

В памфлетах Костя Котка про Америку відчувається благодіючий вплив памфлетів та фейлетонів Максима Горького, пристрасних віршів В. Маяковського. Почуття гордості за свою волелюбну країну, пролетарський інтернаціоналізм та соціалістичний гуманізм, а разом з тим пафос викриття споріднюють твори українського радянського сатирика з творами його російських побратимів та вчителів.

Центральне місце в творчості Костя Котка другої половини двадцятих та початку тридцятих років, як і в попередній період, займає тема викриття української буржуазно-націоналістичної контрреволюції.

Сатира «Трагедія і фарс» (1933) вийшла з друку тоді, коли почало підніматися голову буржуазно-націоналістичне охвістя, підтримуване своїми імперіалістичними хазяями. Саме тоді в Берліні, в кабінеті Альфреда Розенберга, гризлися між собою претенденти на володіння Україною — гетьман Скоропадський, отаман Полтавець-Остриця, генерал Розумовський, отаман Коновалець та «король» Василь Вишиваний.

Гнівною пересторогою звучали слова твору:
«Світова історія попереджує розенбергів, що

спроба повторити трагедію 1918 року перетвориться на жалюгідний фарс», бо вороги зіткнуться з «загартованою міццю українського пролетаріату, який нині не одірваний од пролетаріату всіх братніх республік, а вкупі з ними буде на своїй землі соціалізм».

Письменник широко використовує історичні документи, офіційні зведення з німецьких газет, мемуари і спогади. Все це надає творові достовірності і доказовості, надає йому пафосу утвердження нового, соціалістичного життя.

До збірки «Трагедія і фарс» ввійшов цікавий памфлет «Ювілянти» («П'єса на одну фразу», як зазначає письменник в підзаголовку). В ньому розвінчується Петлюра і Керенський, буржуазно-націоналістична контрреволюція та претендент на «короля України» Вільгельм Габсбург, він же Василь Вишиваний. Всі ці биті ювілянти зібралися на свій сумний ювілей і радяться, як їм «рятувати» Україну. Вони кидаються «визволяти» трудящих українців. Та радісно усміхнені робітник і колгоспник рішуче промовляють одну тільки фразу:

«Пішли геть, наволоч!»

Твори Костя Котка, спрямовані проти буржуазно-націоналістичної контрреволюції, не втратили свого значення і сьогодні. Вони й тепер служать великій справі ствердження нашого соціалістичного життя, вони гартують гнів і ненависть до запеклих ворогів трудового народу.

Своєрідне місце в творчому доробку Костя Котка займають твори на побутові та громадсько-політичні теми.

Вістря своєї сатири письменник націлює на бюрократів та чинуш, які в засідательській суеті, за промовами та виступами забули про живу справу, про людей, керуються своїми, а не державними ін-

тересами. Герой гуморески «День Відповідального Товариша» з ранку до вечора їздить по з'їздах та засіданнях, виголошує привітання, промови та доповіді, а на виконання своїх безпосередніх справ йому не вистачає часу. «Він виступав, констатував, підкреслював, спинявся, нотував, віднотував, зазначав, вказував і переходив» з одного засідання на інше. А ввечері складав список завтрашніх засідань, щоб знову виголошувати раз написане і завчене привітання.

Гостро сатирично написано оповідання «Обличчям до спини». Герой його Іван Петрович — високопоставлена особа. Він також їздить на з'їзди і засідання, виголошує промови і привітання, не знаючи життя і людей. Та одного разу, виголосивши чергову промову, Іван Петрович захотів порозмовляти з делегатом з'їзду, із справжнім селянином. Підійшов, поздоровкався і розговорився. Спроба не вдалася: «делегат» виявився його кучером. «І тільки йдучи за ним, Іван Петрович пізнав ту саму спину, обличчям до якої він сидів сьогодні...»

«Дорогі читачі! Любі читачі! — закінчує автор. — Стережіться й ви повертатися обличчям до спини. Небезпечно-бо».

Запеклий бюрократ, голова шахтового комітету Семен Семенович разом із своїм секретарем Іваном Карповичем (гумореска «Змагач») складають умови на змагання без відома робітників, шлють телеграми, приймають численні делегації. Мріючи про нагороду, Семен Семенович дзвонить у райком, але й звідтіля чує соковите: бюрократ.

Злободенно й сьогодні звучить гумореска «Дивовижна пригода з гречкою».

Письменник викривав бюрократів і чинуш, рутинерів і вельмож, вів боротьбу за радянську мораль, вірність своїм громадським обов'язкам.

Але не всі гуморески Костя Котка на громадсько-політичні та побутові теми витримали випробування часу. Взяти для прикладу «Житлове», «Коли побут раціоналізовано», чи «Комунальні заслуги». В них спрощено, без достатнього узагальнення подаються дріб'язкові факти нашого життя. Герої цих творів ходульні, виписані поспішно і блідо.

Творчість Костя Котка є цікавою сторінкою в історії української радянської сатири.

Письменник утверджував нашу соціалістичну дійсність, вів непримиренну боротьбу за світлі людські ідеали.

І. Дузь

ЗМІСТ

Трагедія і фарс

Не тих приводив	5
Останнє засідання	11
Як врятувати Росію	19
Держиморда гастролює	26
Президент і Кінська Ніздря	30
Трагедія і фарс	43
«Ювілянти»	62

Обличчям до спини

День Відповідального Товариша	69
Дивовижна пригода з гречкою	73
Обличчям до спини	80
Змагач	83
Червона сатира Костя Котка. Післямова	
1. Дузя	89

Кость Котко (Николай Петрович Любченко)

Красная сатира

(На українском языке)

*

Редактор *В. О. Собонович*

Художник *К. Г. Агніш-Следзевський*

Художній редактор *В. С. Кравченко*

Технічний редактор *М. І. Коваленко*

Коректори *А. В. Кудрявцева, О. Т. Супруненко*

*

Здано на виробництво 5. X. 1960 р.

Підписано до друку 11. X. 1961 р. Формат паперу 60×90 /32.

Фізичн. друк. арк. 3,125. Умовн. друк. арк. 3,125.

Обліково-видавн. арк. 3,017.

Ціна 3 коп.

Замовлення 257. Тираж 12 000.

*

Держлітвидав України,

Київ, Володимирська, 42.

*

4-а поліграффабрика Головополіграфвидаву

Міністерства культури УРСР,

Київ, пл. Калініна, 2.

19 коп.

ДЕРЖЛІТВИДАВ
УКРАЇНИ